

Risto Alapuro (1944–2022)

Suomen Historiallisen Seuran tilaisuudessa esitetyt muistosanat

Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäsen, professori Risto Alapuro kuoli itsenäisyyspäivänä 2022. Hän oli syntynyt 1944.

Tuntuu oudolta, että Risto Alapuro ei ole tässä salissa. Tuntemus tulee kaikesta siitä, että vielä vuosi sitten hän oli ”yksi meistä”. Silloin itsekkin keskustelin hänen kanssaan vielä koripallosta ja tulevista julkaisuista. Viimeinen niin sanottu yhteinen hankkeemme oli hänen kirjoituksensa Erik Allardtista ja Väinö Linnasta (2020). Toinen syy tyhjyyden tunteelle on varmastikin se, että Risto Alapuro jätti jäljen suomalaisen historian tutkimukseen, vaikka olikin sosiologian professori, ensin Jyväskylän yliopistossa ja sitten Helsingin yliopistossa vuodesta 1991. Hän väitteli sosiologiassa 1973 ja hänet kutsuttiin seuran tutkijajäseneksi vuonna 1979. Väitöskirjan aihe oli toki historiallinen, eli *Akateeminen Karjala-seura: Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. Hänen muutkin keskeiset tutkimuksensa keskittyivät suomalaiseen yhteiskuntaan. Hän oli aktiivinen, inspiroiva ja seurattu historian tutkija. Sanoisin, että hänen vaikutuksensa oli usein hiljaista ja hidasta mutta todellista ja pitkäaikaista.

Risto Alapuro tutki Suomen historiaa omalla tavallaan. Se oli lähtökohtaisesti yhteiskuntatieteellistä vertailevaa tutkimusta, jossa Suomi ja sen historia olivat yksi tapaus (case). Tästä tutkimusotteesta on kirkkain esimerkki *State and Revolution in Finland*, joka ilmestyi Yhdysvalloissa 1988 ja suomeksi 2017. Siinä Suomen sisällissota asetetaan yleisempään vertailevaan kontekstiin: miten valtiot ja eritoten demokraattiset valtiot syntyvät, mistä on kysymys poliittisessa mobilisaatiossa ja vallankumouksissa. Suomen tapaus oli paitsi yleinen myös erityinen, sekä Euroopassa että Venäjän silloisessa imperiumissa. Jos teos olisi ilmestynyt heti pian myös suomeksi, se olisi avartanut meikäläistä keskustelua ja hieman raikastanut ilmaa.

Mainitsen tässä myös teokset *Kansa liikkeessä* (1987), jossa Alapuro oli keskeinen kirjoittaja ja toimittaja, sekä teoksen *Suomen synty paikallisena ilmiönä* (1994). Kumpikin teos oli nimensä mukaisesti tutkimus

siitä miten uusi kansalaisyhteiskunta ja valtio syntyivät paikallisella tasolla ja niin sanotusti tavallisten ihmisten puuhissa. Teos sisälsi monta avainta suomalaisen demokratian innokkaaseen ja vaivalloiseen alkutaipaleeseen. Kansakunnan synnyn tutkijalla oli erityisen herkkä silmä Suomen ”erityisyydelle”, koska hän oli opiskellut ja työskennellyt sekä Ranskassa, Yhdysvalloissa että Venäjällä. Eräs ulkomainen ei-akateeminen tuttava sanoi, että Ristolla oli ”sosiologin katse”, joka tarkkaili kaikkea ja näki paljon asioita.

Risto Alapuron vaikutuksesta historian tutkimuksen kentällä mainitsen esimerkkinä myös itseni. Minulle teos *Suomalaisen sosiologian juuret* (1973) oli ensimmäinen innostava tenttikirja. Se tuli vastaan sosiologian opinnoissa ja avasi toisenlaisen näkökulman historian tutkimukseen. Opin sananmukaisesti, miten yhteiskuntatiede ja historian tutkimus olivat samaa juurta – vaikka olivatkin kasvaneet eri suuntiin.

Risto Alapuro sanoi joskus itsekkin, että hän eli kahden disiplinaarin välissä. Toki hän oli ajattelutavaltaan sosiologi, joka ajatteli ”teoria edellä”, kuten hän kertoo muun muassa *State and Revolution* -kirjan esipuheessa ja sen suomennoksen jälkisanoina. Juuri siksi hän oli etevä, näkevä ja vaikuttava historian tutkija ja selittäjä. Ei siis selittelijä tai tapahtuneen myötäilijä, vaan tutkija, joka rakentaa ilmiöille kestäväää ja yleistettävää teoriaa (mallia), jonka avulla yhden kansakunnan historia sijoittuu laajempaan ajattelukehykseen ja myös laajempaan historialliseen todellisuuteen. Hänellä oli paljon sanottavaa Venäjästä, jota hän oikeasti tunsi ja sijoitti senkin isompaan kehykseen ja kysymykseen, josta hänen uransa alkoi: miksi toiset maat kehittyivät demokratioiksi ja toiset eivät. Siihen ei voi vastata poliittisella puheella, ennakkoluuloilla tai sattumalla, vaan on etsittävä ”yhteiskunnalliset syyt”. Samasta syystä hän oli niin kiinnostunut vallankumouksista, sekä oikealla että vasemmalla – ja leimautumatta itse kumpaankaan.

Muistan Risto Alapuron hänen kirjojensa ja luentojensa lisäksi poikkeuksellisen terävänä ajattelijana ja maltillisena ja ystävällisenä ihmisenä.

Pertti Haapala
Suomen historian professori (emer.)
Tampereen yliopisto